
Sulyok Bernadett

EGY XX. SZÁZADI VÁNDORPRÉDIKÁTOR

Gondolatok Czine Mihályról Végh Károly monográfiája kapcsán

A magyar irodalom, és talán az egész magyar kultúra egyik kivételes egyéniségével foglalkozik Végh Károly 2002 májusában megjelent könyve, amely elsőként nyújt átfogó pályaképet az irodalomtörténészről. Még 1999-ben Czine Mihály tanítványai, tisztelői és szellemi örökségének továbbvivői a mester hetvenedik születésnapjára összeállítottak egy kötetet *In honorem Czine Mihály* címmel, amit ő már nem olvashatott el, mert 1999 januárjában meghalt, így a könyv posztumusz tisztelgéssé vált.

Végh Károly monográfiájának szervező elve nem az életrajzi kronológia, bár kitér Czine életútjának fontos állomásaira, hanem az irodalomtörténezt foglalkoztató témák körbejárása. Czine kutatása alapvetően négy területre irányult: a *Nyugat* nagy íróira - kiemelve Adyt és Móriczot -, a népi írók mozgalmára, az 1945 után induló új népi nemzedékre és a kisebbségi létben alkotó magyar írók munkásságára. A szerző ezeket a témaköröket veszi sorra és bontja alegységekre. Gazdagon idéz Czine írásaiból, ezáltal igyekszik átélhetővé tenni a magyar irodalom vándorprédikátorának is nevezett alkotó világát, a magyar irodalomról és a kultúráról vallott nézeteit, valamint életszemléletét és kötődéseit. Mindezekkel együtt Czine lelki alkatát, személyiségét is élénk állítja, képes fizikai-pszichikai valóját megidézni. A kötet mottójául Ady Endre *Vallomás a patriotizmusról* című írásának egy mondatát választotta: „A magyarság szükség és érték az emberiség és az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.” Czine Mihály számos tanulmányában és előadásában idézte ezt a mondatot, ami a szerző szerint az irodalomtudós életének is vezérelve volt.

Czine Mihály 1929-ben született egy szatmári juhász tizedik gyermekeként református családban. Szülőfaluja, Nyírmeggyes és a protestáns szellemi közeg egész gondolkodásmódját, világ- és irodalomszemléletét meghatározta. Értékrendjének csúcsán a morál és az igazság állt, a hovatovább avítnak ható erkölcsös magatartás, és az igazság kimondása minden körülmények között. Hivatásának tartotta a szépirodalom eljuttatását a szélesebb olvasóközönséghez, az irodalmi ismeretterjesztést, író-olvasó találkozókon

való aktív részvételét. Nem zárkózott az irodalomelmélet és az esztétika fogalmainak elefántcsonttoronyába, mindig felvázolta az írók és műveik szociokulturális háttérét, az irodalom és a művelődéstörténet szoros egységét vallotta. Felismerte, hogy a legtöbb író - többé vagy kevésbé rejtett módon – személyes vallomásként alkotja és éli meg saját műveit.

A „fényes szellők” nemzedékének tagjaként jelentkezett az Eötvös Kollegiumba. Szakvezetője Király István lett, aki felismerve tehetségét az egyetemen tartotta. „Tőle tanultam az irodalomtörténetből, az irodalomközelítésből a legtöbbet” – írta egy későbbi visszaemlékezésében. Huszonhat évesen, 1955-ben lett az *Új Hang* című irodalmi folyóirat rovatvezetője. A főszerkesztő ekkor Simon István, a felelős szerkesztő Bodnár György volt. A nyitás, a megújulás szándéka jellemezte a lapot, amely kihasználta a központi hatalom gyöngülését. Az utolsó szám 1956 szeptemberében jelent meg, a forradalom leverése után már nem indulhatott újra. A folytonosságot az 1961-ben indult *Új Írás* jelentette.

A szaktudomány elismert tekintélyei közé *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig* című nagymonográfiájával lépett, a kandidátusi disszertáció 1960-ban jelent meg a Magvető Könyvkiadónál. Ebben Móricz Zsigmond pályakezdését és kibontakozását elemzi, a századvég szellemi folyamatába ágyazva, fölvezetve köréje az egész huszadik század eleji irodalmi életet. Az életrajzi tények, az alkotót befolyásoló élmények és a műalkotások szembesítésével érzékletesen rajzolja meg Móricz írói alkatát és módszerét.

A századelő művészeti törekvései című fejezetben Czinének Krúdy Gyuláról, Tersánszky Józsi Jenőről, Dutka Ákosról és Kassák Lajosról szóló tanulmányait veszi sorra a szerző. Utána a Czine által összeállított *A naturalizmus* című kötet következik, ami a Gondolat Könyvkiadó stílustörténeti sorozatában jelent meg. Móriczra is ráragasztották a címkét, hogy naturalista, ennek helyénvalóságát vizsgálva mélyült el a stílusirányzat kutatásában. A könyv első részében részletes tanulmányban írja le a fogalmat, majd bősz áttekintést, válogatást nyújt a naturalizmusról szóló írásokból. Minden méltatója kitér arra, hogy tárgyilagosan, a pozitív és negatív hatásokat mérlegelve rehabilitálta az irányzatot.

Czinét származása és érdeklődése a népi írók mozgalmának tanulmányozása felé orientálta, legtöbb írása ebben a témakörben született. Az MSZMP Központi Bizottsága 1958-as állásfoglalása és értelmezése a mozgalomról a kispolgári, harmadikutas nacionalizmust hangsúlyozta. A vitaanyag egyik szerzője Czine barátja és tanártársa, a kommunista meggyőződésű Király István volt. A vitára 1958. szeptember 8-9-én került sor a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetében, ahol Aczél

György és más hatalmasságok is megjelentek. A legtöbb hozzászóló a tézisek igazát bizonygatta, a jobb érzésűek más irodalomtörténeti problémák taglalásába kezdtek. Egyedül Czine Mihály fejtette ki ellenvéleményét. Király István egy 1989-es interjújában így beszélt erről: „*Aczél ott egy életre megsértette... És Czine innentől kezdve a főbiája lett, amiből Czineinek rendkívül sok kára származott.*” A szerző izgalmas momentumok felelevenítésével és élvezetesen tárgyalja Czine egyéni sorsának további alakulását számtalan visszaemlékezést, a kortársak véleményének, nézeteinek változását felhasználva.

Ekkor ragadt rá az ellenzéki és a nacionalizmus kompromittáló, bezáró címkéje. S ami a tudós számára a legnagyobb teher: művei kiadása nehezedett meg. 1963-ban szinte monográfiászerűen megírta erdélyi irodalomtörténetét, de nem tudta megjelentetni. 1969-re elkészült egy huszadik századi irodalomtörténettel, ám mivel a népiség gondolatának és a népi írói mozgalomnak túl nagy szerepet szánt, ez a könyve sem talált kiadóra. Amikor két évtizedes késéssel megjelent, elsikkadt úttörő jellege. Szabó Pálról készült kismonográfiája - akivel szoros barátságban voltak - napvilágot láthatott, a Szépirodalmi Könyvkiadó publikálta 1971-ben.

Tamási Árontól az *Ábel a rengetegben* című regényt tartja az életmű csúcspanak. „*Ábel történetének háttérében a népi sors motívumai feszülnek... a személyes és népi sors mögött az ember és magány, természet és civilizáció, természet és vallás, ember és állat dolgai; a lehető legtermészetesebben a valóság és mese, játék és költészet színes szövetében.*” Illyés Gyula halálakor *A Számadó távozása* című cikkében a magyar írás újabb kori fejedelmének nevezi az alkotót. Illyés a népi írói mozgalomhoz nem elsősorban stílusjegyeivel tartozott, hanem annak eszmeiségét vállalta, a néphez való tartozást, kötődést, és mindenekelőtt a költői szintézisteremtést. Németh László életművét elemezve az a meggyőződése, hogy szerves egésznek kell tekinteni, és ebben a vonulatban a legjelentősebb teljesítményt az esszék adják: „*az alapeszme szépirodalmi műveiben is az, ami tanulmányaiban; regényeiben és drámáiban az esszéíró világképét viszi tovább.*” Czine Németh László műveivel kapcsolatban fogalmazta meg azt a sarkalatos tételét, hogy csak az írói életmű pontos ismeretében lehet véleményt alkotni. Bármilyen evidens is ez a kíváncsi, sokszor nemcsak a politikusok, de a tudóstársak is a mű ismerete nélkül ítélték.

Az 1945 után induló költőnemzedék három nagy alakjának pályáját követte megkülönböztetett figyelemmel. Az első tanulmányt Nagy Lászlóról, Juhász Ferencről és Simon Istvánról 1960-ban írta *Három költő útja* címmel. Ez az írása abból a szempontból is jelentős, hogy nem szűkíti le vizsgálódását

a három költő munkásságára, hanem alapos társadalomrajzot is ad. Pontosan elemzi a kort, és azt, hogy milyen hatással volt a költői utak kialakulására.

Czine Mihály bátor, elvszerű kiállítását az általa értéknek tartott művek és alkotók mellett a *Két levél* című fejezetben tárgyalja a szerző. Az Írószövetség egyik 1972-es választmányi ülésén szenvedélyes hangon hívta fel a figyelmet az erdélyi irodalom gondjaira, az ottani magyar nyelvű könyvkiadás és a magyarországi terjesztés hiányosságaira. Ilku Pál művelődésügyi miniszter – mint az Írószövetség állami felügyeletét gyakorló szerv vezetője – négyoldalas levélben kért magyarázatot felszólalása miatt. Czine ötvenhat oldalas levélben válaszolt. Ebből a máig publikálatlan tanulmány igényű írásból is idéz a könyv szerzője. 1975-ben Kardos György, a Magvető Könyvkiadó igazgatója hivatalos levelében szó szerint visszautalt erre az Ilku Pálhoz írt válaszra. A kiadó vezetőjének felelősségre vonó levele sokkal durvább, leplezetlenebb hangnemben íródott. Előzménye az, hogy Czine 1975. július 3-án a Hazafias Népfront elnökségi ülésén hozzászólt az irodalmi kérdésekhez, ahol jelen volt Kádár János és Losonczy Pál is. Kardos levelének egyértelmű üzenete: eddig, ne tovább, ne merészelje a párt kulturális politikáját ócsárolni. Czine ekkor már országos hírnű tudós, irodalomtörténész volt, kivételes stílusú és tartalmú irodalmi előadásai, egyetemi szemináriumai, kritikái révén elért ismertsége miatt nyílt eltávolítását már nem tudták, nem merték megtenni, de munkáját akadályozni, lehetetlenné tenni igen.

Czine akadémiai doktori disszertációja sem jelenhetett meg, amelyben megírta a huszadik századi magyar irodalom addigi történetét. Az újvidéki Fórum Könyvkiadó adta ki szerbhorvát nyelven 1976-ban, erősen húzva a kéziratot. Egy teljes magyar irodalomtörténet részeként jelent meg, aminek régi magyar irodalommal foglalkozó részét Bán Imre, a tizenkilencedik századit Barta János készítette.

Czine elvitathatatlan érdemei közé tartozik, hogy elsőként foglalkozott a Kárpát-medencei magyar irodalommal, és a diaszpórában élő magyarság irodalmával is. Erről egy 1992-es interjújában így vallott: „*Érdekel az irodalom maga, az, hogy a különböző égtájakra került magyar irodalom miképpen mozdul, színeződik.*” Az erdélyi magyar irodalomnak megalkotta folyamatrajzát *A romániai magyar irodalom a két világháború között* (1964) és *Az újabb romániai magyar irodalomról* című írásaiban, emellett az egyes életművekről is készített tanulmányokat, így Kós Károlyról, Sütő Andrásról. Utolsó átfogó munkája erről a témakörrel 1988-ban jelent meg *Erdélyi csillagok* címmel. A Vajdaság, Kárpátalja és Csehszlovákia magyar irodalmával is behatóan megismerkedett, az alkotók pályafutását folyamatosan szemmel tartotta.

A fehér fal és a fekete zsoltár fejezetcím többszörös átvétel. Czine Mihály Móricz Zsigmondtól kölcsönözte e szavakat, amelyek a református vallásra utalnak. Azt vallotta, hogy a kálvinista egyház és szellemiség vállalta a népével leginkább a sorsközösséget. E tárgykörben írt művei összegyűjtve könyv alakban csak halála után jelentek meg *A kálvinizmus vonzásában – válogatás Czine Mihály írásaiból* címmel 1999-ben. Czine írásaiban a reformáció mindig összefonódott a magyar történelemmel; a Biblia és a zsoltárok a hit és a nyelv fundamentumát jelentették számára.

A monográfia a Czine-jelenség bemutatásával zárul, megidézi alakját, jelentőségének okait keresi. Végh Károly így foglalja össze személyiségének varázsát: „A Czine-jelenséghez alapvetően a világról való gondolkodása, ítéletalkotása és annak közlése teremtett egyedülálló alapot. Erkölcsi tartás és kiállás ötvöződött a tudós ember gondolkodásával, személyiségével. A kettő szétválaszthatatlanul forrt össze benne.” A kötet határozott állásfoglalás, gazdag érvelés az életelvű irodalomszemlélet mellett, melynek legnagyobb alakja irodalomtörténészként Czine Mihály volt. Az igényes kivitelezésű könyvhöz CD melléklet kapcsolódik, amely az irodalmár néhány archív hangfelvételét is tartalmazza.

Buda László: Istálló